

La cacera de bruixes al Vallès (1619-1622): processos locals i causa general

Agustí Alcoberro (Universitat de Barcelona)

7

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

Resum: Com en altres comarques de Catalunya, la cacera de bruixes al Vallès es va produir de manera especialment intensa en els anys 1619-1622. La repressió va afectar prop d'una vintena de viles i llocs. S'han pogut documentar cinquanta persones processades, la majoria de les quals van ser penjades a la forca en processos incoats per les corts dels batlles locals. L'article identifica algunes coincidències entre aquests processos pel que fa als procediments processals i a la presència d'uns mateixos professionals, com ara jutges ordinaris, cirurgians, escrivans o torturadors, vinculats a les batllies reials o a la mateixa cort del veguer de Barcelona. També s'analitza el paper del Tribunal de la Inquisició de Barcelona, que va intentar reiteradament l'avocació dels casos. D'aquesta manera es pretén relacionar les dinàmiques locals i les dinàmiques generals, a càrrec de la justícia reial inferior (veguers i batlles) i del Sant Ofici.

Paraules clau: cacera de bruixes, història moderna de Catalunya, Inquisició, justícia reial.

Abstract: As in other regions of Catalonia, witch hunts in the Vallès were particularly intense in the years 1619-1622. The repression affected about twenty villages and locations. Fifty people were prosecuted, most of whom were hanged in trials initiated by the local mayors' courts. This article identifies some correlation between trial procedures and the presence of the same professionals, such as regular judges, surgeons, scribes or torturers, linked to the royal courts or to the royal delegate's court in Barcelona. It also analyzes the role of the Inquisition Court in Barcelona, which repeatedly sought to take on cases. In this way the intention is to relate local and general dynamics, by the low royal justice (*vicars* and mayors) and the Inquisition.

Keywords: witch hunt, modern history of Catalonia, Inquisition, royal justice.

Data de recepció: 8 octubre 2019; versió definitiva: 21 gener 2020.

1. Introducció¹

La cacera de bruixes a Catalunya, com a la majoria de regions d'Europa, va ser protagonitzada per tribunals locals. Aquest fet atorga a la repressió contra les dones acusades de bruixes i metzineres un caràcter dispers i irregular, que dificulta enormement l'establiment d'una geografia i una cronologia comunes, i que deixa àmplies àrees del territori fora de qualsevol concreció. Pot ser interessant en aquest sentit comparar la cacera de bruixes amb altres processos repressius coetanis.

8

La persecució del bandolerisme, per exemple, era competència de la justícia reial, i en particular de la Reial Audiència de Catalunya i del lloctinent o virrei. Per això els fons d'aquestes institucions, custodiats a l'Arxiu Reial de Catalunya (avui impròpiament anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó), documenten de manera generalitzada i sistemàtica les actuacions repressives en aquest àmbit. De fet, les grans síntesis contemporànies sobre el bandolerisme català manifesten un ús ampli d'aquests fons. Per contra, la documentació referida a la cacera de bruixes a l'ACA és molt escassa, i a la pràctica es limita a la seva etapa terminal, és a dir, al procés pel qual l'administració reial va acabar fent-se càrrec de tots els procediments oberts.

El mateix caldria dir pel que fa als procediments incoats per la Inquisició. A diferència d'altres col·lectius que van ser objecte d'una persecució sistemàtica del Sant Ofici (com els conversos al segle XV o els luterans en la centúria següent), i també a diferència d'allò que s'esdevenia coetàniament a la Corona de Castella o al Regne de València, la persecució de la bruixeria va ser a Catalunya (i a l'Aragó) competència dels tribunals laics, en tant que responsables de la justícia penal o criminal. Per això la documentació processal sobre la cacera de bruixes produïda per la Inquisició (avui a l'Archivo Histórico Nacional i a la Biblioteca Nacional de Madrid) és només un pàl·lid reflex dels processos locals o, més exactament, d'aquells pocs en què van intervenir advocats defensors, que van aconseguir derivar els casos al Tribunal del Sant Ofici de Barcelona. En el cas del Principat cal tenir en compte, a més, el fet que la major part de la documentació del tribunal de Barcelona va ser saquejada i destruïda durant la revolució liberal de 1820. Tanmateix, cal advertir que la Suprema va mostrar un interès especial per vetllar els processos de bruixeria, cosa que fa que, en general, estiguin més àmpliament documentats en els fons centrals del tribunal que els d'altres delictes.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

¹ Aquest article s'ha elaborat en el marc del Grup de Recerca Consolidat 2017SGR215. Grup d'Estudis de la Mediterrània Occidental. Societat, poder i cultura a l'època moderna (GEHMO).

Que els processos fossin locals no vol dir que sorgissin de manera aïllada o estrictament espontània, o que es desenvolupessin amb criteris gaire diferents entre ells. Ben a la inversa, detectem arreu una concordança en els procediments i fins i tot la presència d'uns mateixos oficials (jutges, endevinaires o saludadors, responsables d'aplicar les tortures, cirurgians, botxins, etc.), cosa que sembla remetre a una estructura organitzada que, en el cas del Vallès, com veurem, va tenir el seu epicentre en la cort del veguer de Barcelona.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

La connivència entre els consells municipals i l'estructura professional que es feia càrrec dels processos ja va ser denunciada en el seu temps. N'és una prova fefaent aquest comentari d'un informe reial que es va enviar a tots els bisbes de Catalunya el 4 de setembre de 1621:

«Ha llegado el exceso a tal extremo que no ha faltado letrado que se ha concertado con algunos jurados de las villas, que dándole quinze o veinte escudos se encargaban de todo el proceso y gasto, y si llegava la prueba que la horcasse le davan lo concertado; cuando no, una cosa poca. Y lo mismo concertavan con el notario, que era ocasión de grandísimos desafueros, haziendo las torturas por unas mismas palabras, como acopiadas, y alguna se ha hallado condenada sin publicarle enquesta, otra sin exigir deposición. Y aunque descubrían algunos infanticidios y veneficios, sin contar el cuerpo del delicto, las justificaban sin mirar lo que hazían.²»

La documentació suscitada per alguns processos locals sembla confirmar aquestes males pràctiques.

El cicle de la cacera de bruixes al Vallès és un dels més ben documentats, i també dels que han generat recentment més estudis, tot i que òbviament resten buits clamorosos. Per això pot constituir un espai adequat per analitzar la pulsio entre processos locals i estratègies generals. Aquest és l'objectiu principal del present article. Prèviament, però, assajarem de presentar-ne els principals esdeveniments i precisar-ne la magnitud.

2. Un estat de la qüestió

Tot i les aportacions presentades durant la segona meitat del segle XX per alguns historiadors universitaris, en especial Joan Reglà, Ricardo Garcia Cárcel i Núria Sales, la recerca de la cacera de bruixes a Catalunya ha tingut

² Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona (ACA), Consell d'Aragó, lligall 368, citat per J. REGLÀ (1956), p. 67.

un caràcter fonamentalment local.³ Amb alguns precedents d'interès, es pot considerar com a obra fundacional d'aquesta línia de recerca el treball d'Antoni Pladevall: *Persecució de bruixes a les comarques de Vic* (1974). Pladevall va utilitzar en aquesta obra vuit processos de la comarca d'Osona, que va extractar àmpliament, i va presentar un model interpretatiu que va ser reproduït amb més o menys fortuna en altres estudis locals.

10

En el cas del Vallès cal esmentar els estudis pioners de Raimundo Garcia Carrera (1981 i 1987), els treballs d'Ismael Almazán i Doris Moreno (1997) i, més recentment, l'edició dels processos de Castellterçol (2007), a cura de Rafael Ginebra, i de Terrassa, a cura de Joan Soler i Jiménez (2017).

L'exposició *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya* (2007), que vaig comissariar amb la doctora Josefina Roma al Museu d'Història de Catalunya, i el catàleg que la va acompanyar van permetre aplegar els nombrosos estudis locals i comarcals publicats fins aleshores, i van donar una autèntica dimensió nacional al fenomen. En síntesi, en va sorgir una primera periodització de la cacera, i també uns primers mapes de conjunt, que confirmaven l'excepcionalitat de la repressió a Catalunya en el marc de la Monarquia Hispànica, i el seu caràcter generalitzat, amb episodis en pràcticament tot el territori.

Així, es constata l'existència de tres fases repressives clarament diferenciades. La primera es va produir ja al segle XV, amb una especial precocitat, a les regions pirinenques, un espai on la cacera de bruixes va esdevenir un fenomen endèmic al llarg de dos segles. La segona se situà al voltant dels anys 1548-1549 a les comarques de l'Ebre i del Camp de Tarragona, com a conseqüència de l'actuació del morisc de Flix Joan Malet, caçador de bruixes, i va tenir repercussions a les comarques del Penedès i també al Pirineu. Finalment, l'etapa més significativa de la repressió es produí al voltant dels anys 1614-1622, i afectà la pràctica totalitat del país, amb dos nuclis destacats: les comarques centrals (Bages, Berguedà, Osona, Moianès, Vallès) i el Rosselló.

Aquesta darrera onada va estar marcada per les maltempsades produïdes per la llevantada de novembre de 1617, «l'any del Diluvi» segons diversos dieters personals i institucionals, que van actuar com un autèntic catalitzador del procés. I va arribar al paroxisme a partir de la fi de 1618, quan els consells municipals de diverses viles grans i ciutats van acordar instigar també els seus propis casos. Així, Manresa ho va fer el 3 de desembre d'aquell any, i Vic el 18.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

³ Vegeu-ne una visió de conjunt a P. CASTELL (2018). Vegeu també A. ALCOBERRO (2008).

Disposem d'alguns apunts quantitatius sobre els efectes devastadors d'aquella darrera gran etapa repressiva, tot i que no podem presentar-ne mai un balanç definitiu. Joan Reglà (1956) va apuntar la xifra de quatre-centes execucions entre 1618 i 1622. Un informe inquisitorial datat el 15 de maig de 1620 afirmava que a Catalunya «se entiendo aber ahorcado más de mil personas por brujas de poco tiempo a esta parte».⁴ Per la seva banda, l'estudi d'Antoni Pladevall, centrat a Osona, va analitzar vuit processos judicials, amb un balanç de prop de 80 dones processades, de les quals almenys 35 van ser executades —amb una punta esgarrifosa: les 14 dones penjades a Viladrau. La recerca de Pau Castell ha documentat a Andorra, només el 1621, 31 dones processades; molt probablement totes van ser executades.⁵ Diversos estudis locals ens donen xifres escruixidores arreu: 14 execucions a Perpinyà, 9 a Palau del Vidre i cinc més en altres localitats del Rosselló; 7 a Tamarit de Llitera, 3 a Favara de Matarranya i a Castelló de Farfanya i una xifra imprecisa en nombroses viles i llocs de les comarques de Ponent; 8 a Calders, 6 a Sant Feliu Sasserra i nombrosos processos i execucions al voltant de l'espai Bages, Berguedà, Lluçanès, Moianès, etc.

En aquest context, la cronologia i les dades quantitatives que hem recollit fins ara al Vallès resulten summament coincidents.⁶ El 26 de desembre de 1618, la Universitat forana de Terrassa, que aplegava la població dispersa de l'entorn de la vila, acordà iniciar un procediment judicial contra les bruixes «y que fassen venir lo home que va per Catalunya que les conex», un acord al qual se sumà la Universitat de la vila el 18 de gener de 1619. Però la majoria dels processos s'iniciaren, com veurem, al maig d'aquest any.

El balanç repressiu dels processos documentats fins ara al Vallès ens parla d'un total de cinquanta persones processades (48 dones i 2 homes) i de no menys de 38 execucions (36 dones i 2 homes) en un total de 17 viles i llocs del Vallès. Només ens consten dues dones alliberades, no pas per tribunals locals sinó per l'actuació del Tribunal de la Inquisició de Barcelona (taula 1).

En tot cas, el nombre de persones esmentades en les declaracions sota tortura que es practicaven a les processades condemnades a mort és força superior. Aquesta era una pràctica habitual, que tenia com a únic objectiu que les ja condemnades donessin altres noms. Només resseguint els processos publicats per Rafael Ginebra, que extracten parcialment els judicis de Caldes de Montbui, Granera i Sabadell, i de manera completa el de les dues dones

⁴ Biblioteca Nacional (BN), Madrid. Ms. 2.440, f. 82r-84v.

⁵ P. CASTELL (2019).

⁶ A partir d'aquí, totes les dades de caràcter local, llevat de quan citem una altra font, provenen de les monografies de R. GARCIA CARRERA (1987), R. GINEBRA (2007) i J. SOLER JIMÉNEZ (2017), a les quals remetem el lector per a una descripció més detallada dels fets. Tanmateix, les esmentem explícitament de nou quan utilitzem cites textuais dels seus autors.

de Castellterçol, apareixen esmentades com a bruixes, amb nom i cognom i lloc de residència, un total de 63 persones. Moltes d'elles vivien en localitats on no hem pogut identificar o localitzar processos: Bigues, Gallifa, Mollet, Sant Feliu de Codines, Santa Eulàlia de Ronçana i Viladecavalls, al Vallès; Artés, Monistrol i Navarcles, al Bages, i Pujalt, a l'Anoia. És molt probable que en aquestes localitats les declaracions d'aquestes bruixes confesses tinguessin repercussions judicials, o que, si més no, provoquessin la fugida de les acusades.

Taula 1. La cacera de bruixes: el cicle del Vallès (1618-1622)

Viles i llocs	Processos	Execucions	Alliberades
Caldes de Montbui	13	12	1
Castellar del Vallès	3	3	-
Castellterçol (Moianès)	2	2	-
Centelles (Osona)	1	-	-
Gallifa	2	-	-
La Garriga	1	1	-
Granera (Moianès)	3	2	-
Granollers	8	8	-
Gualba	-	-	-
Montornès del Vallès	1	0	1
Montseny	1	-	-
Palau-solità i Plegamans	3	1	-
Ripollet	-	-	-
Sabadell	3	2	-
Sant Miquel de Toudell	1	1	-
Sentmenat	1	1	-
Terrassa	7	6	-
Total	50	38	2

Font: Elaboració pròpia

Nota: S'han inclòs a la taula algunes localitats que avui no formen part del Vallès. L'alliberament de les dues dones va ser deguda a l'actuació del Tribunal de la Inquisició de Barcelona.

3. Els processos: trets comuns

Els processos del Vallès que han deixat documentació escrita mostren importants trets comuns entre ells, però també amb els altres processos incoats de manera coetània arreu de Catalunya. Les víctimes acostumen a respondre a un mateix tipus: dones velles, pobres, vídues o que viuen soles. Moltes són immigrants franceses («gavatxes»), o han estat casades amb «gavatxo». Algunes, segons expliquen els testimonis, mostren comportaments estranys o estraforaris, que les situen en una posició marginal.

La majoria dels processos s'inicien amb l'extensió del rumor, que genera tot seguit la sospita i el trencament de la cohesió de la comunitat. Una via

habitual d'introducció és el coneixement de les declaracions fetes per les encausades i condemnades d'altres localitats, que en la seva darrera deposició sota tortura han introduït el nom d'alguna dona del poble. En tot cas, la participació popular en la repressió és un tret distintiu de la cacera de bruixes. Arreu veiem denúncies de veïns, participació voluntària de testimonis en les enquestes, pressions sobre les autoritats locals o baronials perquè iniciïn els processos, reunions de consells municipals o d'assemblees de veïns amb aquest objectiu, aprovació i distribució consentida de nous impostos baronials (talles), etc. En alguns casos, fins i tot, coneixem episodis espontanis de violència col·lectiva contra aquestes dones.

Entre els consells que demanen la presència d'un endevinaire o saludador cal esmentar Terrassa, Sabadell i Gualba. «L'home que coneix les bruixes» que va recórrer les viles del Vallès era Joan Font, de la vila de Sallent, que ja havia actuat en el seu àmbit d'origen.

Els procediments judicials reproduïen un mateix esquema, que respon a una doble pulsó. D'una banda, com va assenyalar l'historiador Víctor Ferro, la justícia d'Antic Règim «reaccionava davant els delictes més greus —i que, per tant, comportaven més pena— reduint les possibilitats de defensa de l'acusat»;⁷ o, per dir-ho amb paraules del fiscal Josep Estevanell, que va actuar en el procés de Castellar del Vallès, calia «evitar els notables perjudicis i inconvenients i perills [...] per ser la causa de qualitat i gravetat que és». D'altra banda, però, els observadors coetanis ben aviat van poder constatar de manera empírica que les bruixes encausades en un judici perdien tots els seus poders, com va expressar en un informe redactat el 22 de gener de 1622 el bisbe de Barcelona (i ben aviat lloctinent de Catalunya) Joan Sentís:

«Muchas de ellas han confesado que estando en poder de la justicia no pueden hazer daño alguno, ni el demonio librarlas de la cárcel, cuestión de tormento ni otras diligencias judiciales, como se ve esto por experiencia cada día.⁸»

Aquest fet, i les resistències amb què van poder topar alguns judicis, expliquen per què en alguns casos els processos es van prolongar durant mesos.

En tot cas, el procediment s'iniciava amb la detenció de l'encausada i la presentació de l'acusació per part del procurador fiscal (i també nunci) davant la cort del batlle. En moltes ocasions el fiscal aportava les declaracions incriminatòries obtingudes sota tortura d'altres rees condemnades a mort.

⁷ V. FERRO (1987), p. 379-381.

⁸ ACA, Consell d'Aragó, 368.

La rea era tancada en una presó, o, en molts casos, per manca d'aquesta, en una cambra d'una casa particular. Tot seguit començava un període d'inquisició, en què diversos testimonis aportaven la seva declaració inculpatòria. Amb aquestes dades es donava pas a l'interrogatori. El tribunal, presidit pel batlle, comptava amb un advocat que exercia el paper de jutge i assessor ordinari, que es feia càrrec de les preguntes, i amb un notari, que exercia d'escrivà.

- 14 Si el resultat de l'interrogatori no era favorable, es passava a l'acte de tortura, en què l'objectiu era demostrar la participació de l'encausada en els actes delictius. A l'estança hi havia pa, vi i llum. La rea era prèviament despullada. Juntament amb el batlle, el jutge professional i el fiscal hi assistien també l'encarregat d'aplicar el turment i un cirurgià. La tortura més habitual consistia a lligar els braços de l'encausada a l'esquena i penjar-la pels braços mitjançant una corriola durant alguns minuts. Si l'encausada es negava a declarar la «veritat» se li penjaven pesos als peus per augmentar-li el dolor. En tot cas, com ha assenyalat Rafael Ginebra (p. 35),

«en tots els processos del cicle del Vallès totes les presumptes bruixes recorden els mateixos fets, en el mateix ordre i de la mateixa manera. Sols en petits detalls difereixen, i tot plegat fa encara difícil d'imaginar com devia desenvolupar-se realment l'interrogatori. És evident que hi havia d'haver una mena de guió prefixat, que en gran part el constituïen els processos precedents, però es fa difícil imaginar amb certesa si les divergències derivaven efectivament de declaracions més o menys delirants de les interrogades, provocades ja sigui pel dolor, per histèria o per desesperació, o si eren suggerides o simplement afegides pel tribunal».

La reiteració de les declaracions, i el seu ordre i coherència narrativa ens permeten suposar que les respostes no obeeïen a preguntes obertes, sinó que l'encausada s'havia de limitar a confirmar el relat descrit, amb tot luxe de detalls, per l'interrogador.

Acabat aquest procediment, s'obria un breu període per a les al·legacions, i tot seguit el tribunal publicava la sentència, que acostumava a ser de pena de mort. Només en algunes ocasions, com veurem, les encausades van disposar d'advocats defensors, que van utilitzar l'estratègia d'exigir l'avocació del cas a la Inquisició, com a tribunal competent en el delictes d'apostasia.

Però la sentència no exhauria el dolor de les víctimes. Ben al contrari, incloïa la celebració d'una nova sessió de turment. Aquesta tenia com a únic objectiu la denúncia de persones que fins aleshores no havien estat processades. Per aquesta via, la cacera de bruixes es va estendre com una taca d'oli i va

saltar d'unes viles i llocs a unes altres. A tall d'exemple, Margarita Mimona, o Casavellor, de Caldes, va ser exhortada amb les paraules següents:

«Margarita, ja sabs que estàs condemnada a mort, y a què sias torturada peraquè digues quines persones en ta companyia han usat la art de bruxeria en los aplechs y ajusts han tingut ab lo dimoni, y en totes vulles dir la veritat, y no vulles que tes carns sien macerades y maltractates». E vist no volia dir la veritat, fonch manada abocar sobre lo banc de dit turment, y fonch lligada los braços, y lligant la mà a colço dix: «Marededéus de Montserrat, marededéu del Roser, ajudau-me, no-m desampareu, yo no y sé res». E vist no volie dir res, fonch manat als ministres tirassen las cordas. E tirant, dix cridant: «Marededéu del Roser, no-m desampareu, jo no y som estada, y jo no y sé res». E tirant, dix: «senyor: deslligau-me, que jo diré tota la veritat».⁹

Finalment, les condemnades eren penjades a la forca en un espai públic. En la majoria de casos els seus cossos eren traslladats després a forques situades fora vila, amb la prohibició explícita que fossin despenjades i enterrades. Les declaracions sota tortura reproduïen, en línies generals, la visió comuna de la bruixeria que traspuaven els diversos tractats de bruixomania publicats des del segle XV —com ho feien també la majoria de processos de Catalunya i de nombroses regions d'Europa i d'ultramar. Les dones afirmaven haver renegat de Déu i de l'Església i haver-se iniciat en una secta presidida pel dimoni. Aquesta secta disposava també d'una litúrgia, en què destacaven les trobades (anomenades «concertícules» i «aplecs» en la documentació local) de caràcter nocturn i amb un fort contingut d'inversió dels comportaments:

«Nos aparegué lo dimoni en forma de un senyor assentat sobre de una pedra, y altres voltes de peus», explica Margarita Mimona, «devant del qual dimoni se ballà, y jo també ballí un torn, i-ns feye so, mentres ballàvem, en Joan Llarch, qui venia ab los de Granollers, y-n sonava ab un tamborí y flauta balls plans y sardanes. Y després de haver ballat, tenint ja candeles enceses grogues y negres [...], que fan un llum tot blau y negrot, adoràrem lo senyor (dient-ho del dimoni) per lo ces per part darrera, y quant jo l'adorí li fiu una reverència, y lo adorí dient: "Ador-vos, senyor", y les demés feren lo matex, y tingué tractes ab per mi per part darrera per la natura».¹⁰

En aquest punt, la trobada assolía el paroxisme. Segons algunes declarants, les bruixes iniciaven el vol; per fer-ho prèviament s'untaven les parts sensibles del cos amb un ungüent. D'altres, però, es limitaven a desplaçar-se

⁹ R. GINEBRA (2007), p. 66.

¹⁰ R. GINEBRA (2007), p. 67.

a algun rierol proper. En tots dos casos, començava aleshores la comissió d'estralls, que en alguns casos acaben essent quantificats de manera molt precisa. Continuem amb el testimoni de Margarita Mimona:

16

«Y de aquí nos ne baixàrem a una aygua que y ha al peu del dit Puig de Aguilar, y allí batèrem l'aygua ab unes vergues, que jo també la batí ab una verga [...] y mentres batia dita aygua demanava al senyor (dient-ho del dimoni) que fes caure aygua, pedra y neula. Y encontinent se mogueren grans tempestats, trons y llamps, y nosaltres muntàrem a cavall quiscuna de nosaltres ab son dimoni en forma de cabró sobre los núvols, y lo meu dimoni que m'aportava a a mi se deya Balsebub, y de dalt sempre estàvem cridant caygués pedra, com de fet ne caygué molta tant en lo terme de Caldes com en moltes altres parts.»¹¹

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

Els poders de les bruixes eren essencialment de dos tipus. D'una banda, atmosfèrics: podien provocar aiguats, calamarsades o boires espesses que feien malbé les collites. D'altra banda, de tipus necrològic: podien embruixar o matar mainada, persones grans i bèsties; la seva força esdevenia inexistent, però, davant les persones adultes, homes i dones.

4. Els processos: la dinàmica local

Tots aquests trets generals s'adaptaren, però, a les dinàmiques locals amb una cronologia precisa, que aquí assagem de reconstruir fins allà on ens ho permet la documentació coneguda. En el cas del Vallès, cal diferenciar dos cicles. D'una banda, el cas de Terrassa, que, com veurem, s'endinsava en unes arrels temporals llunyanes. D'altra banda, el cicle del Vallès Oriental, que arrencà amb la detenció d'una dona a la Garriga i que tot seguit tingué conseqüències en nombroses viles i llocs —amb una especial contundència a Granollers i Caldes de Montbui.

La persecució de bruixes a l'antiga Ègara està documentada des de començament del segle XVII. Fins al 1619, però, les actuacions iniciades des dels seus dos consells municipals (les universitats de la vila i forana) i els processos de la batllia van ser vigilats de prop, i de vegades corregits amb contundència, per la Inquisició de Barcelona. Tanmateix, a partir d'aquella data, la generalització dels processos arreu de Catalunya va dotar les autoritats locals d'impunitat per endegar processos judicials i condemnar a la forca les encausades.

¹¹ *Ibidem*.

Així, el 30 de novembre de 1602 va ser desterrada («bandejada») de la vila una dona: Joana Parés, vídua francesa, d'uns 50 anys. L'estiu de 1610 es van produir quatre nous desterraments: Joana Martina, Guillema Font, àlies la Miramunda, Jaumeta, esposa de Joan Fellós, i la Peirona; aquesta darrera, però, que també era francesa, va passar a mans del tribunal del Sant Ofici de Barcelona.

El 3 de juliol de 1615, en l'origen de l'onada repressiva que hem descrit per al conjunt del país, va ser detinguda Joana Farrés, vídua francesa, que va dir tenir 40 anys, tot i que, segons la documentació inquisitorial, "por el aspecto parecía de mucha más" edat. En els interrogatoris a què la va sotmetre el batlle de Terrassa, Joana va reconèixer ser bruixa, haver assistit a aplecs nocturns i haver provocat maltempsades i infanticidis. També va identificar com a bruixes i col·laboradores onze dones de la vila. Aquest fet provocà l'actuació immediata de la Inquisició. El 8 de juliol, el Sant Ofici reclamà l'encausada, que va ser lliurada per les autoritats judicials locals tres dies més tard. L'endemà el tribunal de Barcelona ordenà també la custòdia de les altres onze dones denunciades i el seu trasllat a les presons inquisitorials.

A partir d'aquest moment, el Sant Ofici inicià el procediment contra Joana Farrés, però no contra la resta de les denunciades. Farrés va ser finalment sentenciada el 12 de novembre: el Sant Ofici la condemnà a cent assots públics a Barcelona i a desterrament perpetu fora de Catalunya. Les altres onze dones van ser alliberades. De quatre d'elles se'n perd la petja en la documentació local, cosa que permet suposar que ja no van tornar a Terrassa. Les altres set, però, hi reapareixen sovint, i protagonitzen topades contínues amb els veïns i les autoritats municipals. De fet, van ser les víctimes dels judicis de 1619.

La darrera presència efectiva d'un inquisidor a Terrassa es detecta el setembre de 1618. Poc després, com hem vist, ja en el moment central de la principal onada repressiva, les universitats de la vila i forana acorden iniciar una nova instrucció i anar a buscar «lo home que va per Catalunya que coneix les bruixes», és a dir, Joan Font, nunci de la vila de Sallent. A partir d'aquí els fets es precipiten.

El maig de 1619 és detinguda Margarita Tafari. En els dies següents ho són cinc altres dones: Joana de Toy (francesa, de 69 anys), Joana Civita (vídua, de 34 anys), Miquela Casanoves, àlies l'Esclopera (francesa, de 44 anys, casada amb Pere Casanoves, escloper), Eulàlia Totxa (de 35 anys, vídua del pare Pere Joan Totxo) i Guillema Font, àlies la Miramunda, a qui ja hem esmentat abans (francesa, de 54 anys, casada en segones núpcies amb Joan Brugas, probablement també francès). També va ser empresonada més

tard Peirona Moles (de tot just 24 anys, casada amb Bertran Moles), que finalment va ser alliberada el 15 d'octubre, dos dies després d'haver parit un nadó a la presó.

Joana de Toy va ser la primera processada. El 28 de juny va ser torturada i finalment el 19 de juliol va ser penjada a la forca. Un dia abans, el 18 de juliol, Margarita Tapanera havia estat apedregada i greument ferida per unes dues-centes persones. Aquest fet degué accelerar la resta dels casos. Les altres cinc dones van ser executades el 27 d'octubre de 1619. En tot cas, les sis execucions de Terrassa són les primeres conegudes del cicle del Vallès.

Segons es desprèn de la documentació dels clavaris, els processos van suposar una enorme despesa, que van haver de sufragar els veïns de Terrassa. La universitat de la vila va pagar per qüestions derivades del judici i l'execució de les condemnades un total de 248 lliures, 3 sous i 5 diners. La universitat forana es va fer càrrec d'una despesa global de 169 lliures, 1 sou i 7 diners. En total, més de 417 lliures.

La resta de causes judicials s'inicien també el maig de 1619 amb la detenció a la Garriga de Margarita Codonyera. La detinguda va confessar ser bruixa i va esmentar dones d'altres localitats, entre les quals Caldes de Montbui, Granollers i Palau. El consell municipal de la Garriga es va fer càrrec d'avisar les viles afectades. El tema degué suscitar immediatament una barreja de curiositat i basarda en les altres localitats. Francesc Regasol, conseller de Caldes, es traslladà a la Garriga en representació del seu municipi el 22 de maig amb la intenció d'assistir a l'acte de tortura de Margarita Codonyera. Una setmana després va saber que la detinguda havia identificat set dones de Caldes de Montbui, «de les quals n'anomenà dues, i les altres digué que no sabia el nom, però que si les veia les coneixeria». Margarita va ser finalment executada abans del 6 de novembre de 1619. Però aleshores la seva denúncia ja havia estès la persecució arreu de la comarca com una taca d'oli.

Efectivament, a Caldes, Margarita Codonyera havia esmentat Antònia Puig Braga (vídua del pagès Miquel Puig Braga) i Margarita Pujol Ras (o Pujolràs). Ambdues van ser detingudes el 29 de maig. El desenvolupament de les investigacions va dur a la detenció de cinc dones més al setembre: Caterina David o Davida (vídua), Úrsula Roca Beya, Maria la Gavatxa, Elisabet Rossell (vídua) i Margarita Vadrena. Aquestes set dones van ser executades el 26 de novembre de 1619.

No acabaren aquí, però, els procediments endegats a Caldes. El 29 de setembre havien estat detingudes tres altres dones: Montserrada Durgues (Durrius o Dorrius, segons els textos), Sobragan i Margarita Mimó (Mimona) i Casavellor. Totes tres van ser penjades a la forca el 21 de gener de 1620.

Una tercera onada repressiva, produïda per les declaracions d'aquestes tres dones, va afectar encara Caterina Visola, detinguda a Tarragona el 5 d'abril de 1620 quan intentava fugir; Eulàlia Úrsula, detinguda el 8 de juny, i Marsellachs, empresonada el 9 de setembre de 1620, i que encara romanía a la presó un any després, el 18 de juliol de 1621. De les tres, només Eulàlia Úrsula va tenir un final que hem de considerar afortunat. Ens hi aturarem més endavant, però aquí correspon descriure'n breument els fets. Eulàlia era filla d'Úrsula Roca i en el moment de la detenció tenia divuit anys. Això vol dir que els fets que se li imputaven (bàsicament, l'assistència a aplecs de bruixes i la provocació de maltempsades) s'havien produït quan ella en tenia onze o dotze. Tot i així, va ser condemnada a mort el 17 de setembre. Un mes després, però, el 27 d'octubre, el tribunal del Sant Ofici de Barcelona se'n va fer càrrec. La Inquisició va alliberar-la el 4 de novembre, després d'un procediment brevíssim.¹²

Pels procediments judicials de Caldes la universitat va haver d'abonar al batlle la quantitat de 153 lliures, 17 sous i 4 diners. Aquesta xifra cobria tot just la despesa de la presó de les encausades i de les tortures i execucions, ja que el batlle, Joan Brunés, actuà «de franc tot lo que tocava a ell en la persecució de dites bruixes, com captures i tot lo demés que per dit negoci li podia competir». Per això, entre altres mesures, el consell municipal va acordar una talla, o impost extraordinari, el 3 de desembre de 1619.

Els 8 processats de Granollers van ser detinguts com a conseqüència de les declaracions de Margarita Codonyera i d'algunes de les processades de Caldes. Eren 6 dones i 2 homes: Eulàlia Lafarga, àlies *Ramoneta*; Elionor Reig, àlies *Maurineta*; Gabriela Boira, Anna Boirons, àlies *Rajolera*; Solera, Maria Rosa, Joan Vives, àlies *Joan Llarg*, i Jaume Fonolleda. Diverses testimonis expliquen que Joan Llarg era l'encarregat de fer sonar els instruments musicals en els balls propiciats en els aplecs nocturns. No conservem el procés judicial incoat a la vila, però suposem que tots els processats van ser executats. Sembla corroborar-ho l'única referència als fets que apareix en la documentació municipal: «Gastos per a penjar a les bruixes: 10 lliures i 5 sous».

També les denúncies de Margarita Codonyera, de la Garriga, van afectar tres dones de Palau-solità i Plegamans: Francina Marrast (de 60 anys, casada amb un francès), Riera i Fustera (o Fruitera). Les tres dones van ser detingudes per les autoritats locals, i van ser traslladades a Caldes de Montbui, continuant sota la jurisdicció del batlle de Palau. Allí, com veurem, la cort del batlle de Palau va emprar els mateixos espais i, en gran part, el mateix personal especialitzat que ja havien utilitzat les autoritats de Caldes. En tot

¹² L. ORRIOLS (1994), p. 36.

cas, Marrast va ser torturada en aquesta vila el 26 de novembre i executada quatre dies més tard. Les altres dones de Palau van seguir el mateix camí.

A partir d'aquí les denúncies es van estendre en altres àmbits. Com a resultat dels processos de Caldes de Montbui van ser denunciades tres dones de Castellar del Vallès: Violant Carnera (muller del pagès Antic Carner, de les Arenes), Eulàlia Oliveres Saulet, també anomenada *Buïgues* (muller de Lluç Saulet, pagès, «estranger»), i Jerònima Muntada (muller de Miquel Muntada). En aquesta ocasió, les autoritats de Castellar les van traslladar a Sabadell, tot mantenint-ne la jurisdicció. Van ser torturades els dies 17, 18 i 21 de desembre, respectivament. Totes tres van ser executades en aquesta vila abans del maig de 1620.

En tot cas, també el consell de Sabadell havia acordat sol·licitar els serveis de l'home que coneixia les bruixes. Ho havia decidit el 21 d'octubre de 1619. Però les tortures de les dones de Castellar van revelar el nom de tres dones sabadellenques que havien participat també en els aplecs i en els delictes de les bruixes. Eren Joana Sol, Guilleuma Roberta (totes dues, franceses) i Romaguera o Perpanyera, àlies *Vallcorba*. Les dues primeres van ser penjades abans del 18 de febrer de 1620. En aquesta data, el consell va obrir una investigació perquè algú havia despenjat i s'havia endut el cos de Joana Sol. Finalment, els processos de Castellterçol van anar precedits de les denúncies contra dues dones d'aquesta vila extretes dels judicis de Caldes de Montbui, Granera i Sabadell. Eren Elisabet Cerdà, o Cerdana, vídua de Pere Cerdà, de cinquanta anys; i Joana Carrera, vídua en segones núpcies de Joan Carrera, pagès del mas Pararol de Sant Julià d'Úixols, de 40 anys, a qui anomenaven *Carreretes* o *Carrerona*. La primera havia estat localitzada per la justícia en una cova, on era assetjada per diversos veïns, que li llençaven pedres. Totes dues van ser condemnades a mort i a tortura prèvia els dies 26 i 27 de febrer de 1620. Les seves denúncies també degueren tenir efecte, ja que van demanar còpia dels seus processos el procurador de les baronies de la Mensa Episcopal de Vic i els jurats del terme de Vacarisses i Rellinars.

5. Les xarxes professionals de la repressió: la justícia reial inferior

Malgrat el caràcter local d'algunes iniciatives repressives, no resulta difícil identificar determinats funcionaris o professionals que es repeteixen en diversos processos. Els judicis contra les bruixes tenien una innegable dificultat formal, tant des del punt de vista estrictament jurídic com en la vessant tècnica. Requerien, per exemple, la presència d'experts en tortura, cirurgians, escarcellers, botxins i altres oficis. Els consells i els batlles havien de fer front a una situació inèdita, que en gran part els depassava i que requeria contractar professionals reconeguts i amb experiència. La despesa, sovint

important, quedava més que justificada a causa de la gravetat dels delictes que havien de ser jutjats i del perill que suposava el fet que les seves responsables continuessin en llibertat.

Com veurem, alguns d'aquests professionals de la repressió provenien d'uns mateixos entorns i compartien lligams laborals o clientelars. En particular, en el cas del Vallès, molts d'ells pertanyien a la cort del veguer de Barcelona, la institució judicial situada jeràrquicament per sobre de les corts dels batlles, amb les quals formaven l'anomenada justícia reial inferior. Ambdós càrrecs (veguer i batlle) tenien una durada triennial. Els veguers eren nomenats per la lloctinència, mentre que els batlles sorgien d'una terna proposada pels consells municipals i finalment triada per sorteig (insaculació). Tot plegat explica la supeditació dels batlles als consells locals, a les viles reials, tot i que formalment, en alguns àmbits, disposaven de superioritat jeràrquica.¹³

Com hem assenyalat, els tribunals eren constituïts habitualment pel batlle, que els presidia; un doctor en drets que actuava com a jutge i assessor seu, i que se'n feia càrrec de fet; el nunci i procurador fiscal; un escrivà, que habitualment era notari, i, en els actes de tortura, un cirurgià. El nunci i procurador fiscal s'encarregava de redactar l'acusació, i el jutge dirigia els interrogatoris i escrivia la sentència.

A diferència dels veguers reials, en qui requeia el mer i mixt imperi, els batlles eren només competents en les causes civils i en les causes penals que no implicaven pena corporal. De fet, la seva jurisdicció es reduïa als àmbits següents: justícia gremial, local, sobre el propi organisme curial, esclaus i manumissió, comunitats racials (essencialment, jueus, òbviament fins al 1492) i marítima. El càrrec de batlle (com també el de veguer) no requeria coneixements en dret, perquè era de condició política, com explica Jesús Lalinde:

«Desde luego, no es exigible la condición letrada, que pudiera implicar cierta adscripción estamental, pues en esta época estos oficios de justicia no son técnicos, sino políticos, ya que el carácter técnico reside en el asesor del oficio.»¹⁴

L'atribució als batlles reials de la causa de bruixeria està vinculada a una altra competència seva: la defensa dels interessos patrimonials del monarca en cada batllia, un àmbit que es podia estendre a delictes com ara la tala o robatori d'arbres, hortalisses o destrucció de sembrats: «se trata de velar

¹³ J. LALINDE (1966); V. FERRO (1987), p. 120-126.

¹⁴ J. LALINDE (1966), p. 197-198.

por la conservación de lo que pudiera denominarse un patrimonio nacional, en el que el primer interesado lo es el rey». ¹⁵ Aquesta funció ja havia estat utilitzada pels consells locals en la crisi de 1548 per atribuir-se competències en els processos per bruixeria. Explica, d'altra banda, l'obsessió dels tribunals per obtenir en les declaracions dades precises sobre la destrucció de collites provocada per les maltempades, i fins i tot per la seva quantificació comptable.

22 Els batlles esmentats en els processos corresponen als respectius termes jurisdiccionals on conservem la documentació. Són Joan Brunés, ja citat («per la Catòlica, Sacra i Reial Majestat batlle de la vila i terme de Caldes de Montbui, diòcesi de Barcelona»), Montserrat Ullastrell (Terrassa), Pere Duran (Palau-solità i Plegamans), Francesc Calvó (Granera) i Fermí Padrós (Castellterçol). A Sabadell exerceix la mateixa funció Antoni Julià, «procurador reial de la present vila de Sabadell, castell de Rahona y quadra de Sant Pau de Riusech». A Castellar del Vallès, vila feudal, se'n fa càrrec Narcís Carner, «per l'il·lustríssim i noble senyor Pere Vila i de Clasquerí, castell i terme de Castellar, batlle de dit castell i terme».

En la distinció que proposa Lalinde, la funció del batlle era essencialment política, mentre que corresponia als jutges i assessors ordinaris la funció tècnica i, en definitiva, el protagonisme jurídic als processos. Per sota d'aquests, es trobaven els elements burocràtics (escrivans i notaris) i executius (nuncis, o saigs, encarregats d'aplicar la violència primera). ¹⁶

En els processos del Vallès veiem en cada una d'aquestes tasques (tècnica, burocràtica i executiva) algunes significatives reiteracions. Així la mateixa persona, Nicolau Adrià, exerceix com a nunci i procurador fiscal en els processos de Caldes i Palau-solità i Plegamans (que, com hem vist, es va desenvolupar també en aquella vila). El mateix s'esdevé amb Josep Estevanell, «en drets doctor, ciutadà de Barcelona», que exercí de jutge i assessor en ambdós casos, i amb Antoni Sastre, notari, que hi actuà d'escrivà. Aquest darrer també va exercir d'escrivà a Granera.

Per la seva banda, Josep Estevanell va ser, a més, jutge i assessor en el procés de Sabadell i en el de Granera i, encara, fiscal adjunt en el procés de Castellar (procés que també se celebrà a Sabadell). Tingué, doncs, un paper clau en un total de com a mínim cinc causes conegudes.

Entre els «elements burocràtics» que repeteixen, cal esmentar Onofre Xexet, cirurgià de Caldes, que assessorà els turments de les encausades a la seva

¹⁵ *Ibidem*, p. 143.

¹⁶ *Ibidem*, p. 219.

vila i a la de Granera, i Antoni Monvert, cirurgià de Sabadell, que actuà en els processos d'aquesta localitat i de Castellar.

A més, en tots els actes de tortura hi ha una referència explícita, per bé que anònima, al personal encarregat dels turments. Sempre se'n destaca la seva vinculació a la cort del veguer de Barcelona. Així, els documents es refereixen a «los missatges y porters de la cort del magnífich regent la vegueria de Barcelona», els «núncios del veguer de Barcelona», o, de manera més explícita, els «missatges de la cort del veguer que tormentàran Joana de Toy y Margarida Taffanera» o, encara, simplement, «los ministros». Cal remarcar, en aquest sentit, que, com ja hem esmentat, les corts dels batlles no tenien tradicionalment competències en causes criminals que requerissin pena corporal. Per això els batlles van recórrer per a aquesta funció a la cort del veguer, on van trobar el personal especialitzat. Manca aclarir si aquests van actuar sota les ordres del seu superior, o simplement amb una tàcita aquiescència d'aquest. En tot cas, es van cobrar els serveis a banda, com una gratificació excepcional.

La documentació del clavari de Terrassa permet identificar sistemàticament, per a aquesta vila, les persones que van participar en els processos, i les quantitats amb què van ser retribuïts. Aquí, Miquel Gilabert, «en quiscun dret doctor i ciutadà de Barcelona, assessor de dit honorable batlle i jutge de la present causa», veí de Terrassa, cobrà de la universitat de la vila 73 lliures i 12 sous, distribuïdes en tres pagues entre el 4 i el 29 de setembre de 1619; i de la universitat forana, 31 lliures i 12 sous, en un pagament únic realitzat en aquesta darrera data. En total, doncs, 105 lliures i 4 sous. La universitat de la vila també va pagar sis lliures a dos altres advocats locals: Jaume Càncer i Jaume Aymerich, i un total de set lliures i deu sous a Joan Baptista Baró. Per la seva banda, el nunci i procurador fiscal Bartomeu Quelles va cobrar 48 lliures, que van pagar a parts iguals les dues universitats. I el notari de la vila Pere Cruell, en la seva qualitat d'escrivà del procés, va cobrar 23 lliures i 10 sous, set lliures de les quals van ser abonades per la universitat forana.

El cirurgià, mossèn Hernández Martínez, va cobrar el 29 de juliol dues lliures i mitja (2 lliures i 10 sous) per assistir a tres tortures: dues de Joana de Toy i una de Margarita Taffanera. A la fi d'octubre rebia deu lliures més, pagades paritàriament per les dues universitats, per assistir a altres tortures «y per les rasures y altres treballs». Encara el 29 de novembre rebia sis lliures i mitja més de la Universitat Forana pels mateixos conceptes. En total, doncs, 19 lliures.

Per la seva banda, el caçador de bruixes Jaume Font, nunci de Sallent, identificat en la documentació comptable tan sols com el «missatge de Cellent» s'embutxacà la quantitat de 10 lliures i 4 sous, que van pagar a parts iguals

les dues universitats, «per los dies que va estar assí per rentar las bruxas», és a dir, per indentificar-hi la marca del diable mitjançant l'ús d'aigua benedicta. L'escarceller, Pere Sobregrau, va cobrar un total de 45 lliures, 12 sous i 2 diners per diverses tasques, com ara: el manteniment de les bruixes, les guàrdies, «los qui han ajudat a las torturas» i «per les forques, per la fusta, mestre y claus».

La documentació comptable revela també alguns noms dels torturadors i els seus emoluments. Com en els altres processos, els executors dels turments eren persones vinculades a la cort del veguer de Barcelona. Entre ells destaca Gabriel Valls i «son companyó, nunció de la cort del veguer de Barcelona, y als fadrins que ls han ajudat», que el 28 de juny de 1619 reben 4 lliures i 8 sous «per lo atormentar a Joana de Toy, y los vuyt sous per los dits dos fadrins los an ajudat». El 17 de juliol, Valls i el seu company rebien cinc lliures «per lo turmentar de Margarita Taffanera y Juana de Toy». Tanmateix, la tortura de Guillema Font, àlies la *Miramunda*, va anar a càrrec de Joan Marqués, també assistit per un «companyó». Per aquest concepte, Marqués va cobrar quatre lliures el 4 de setembre. Finalment, Miquel Puig i Francesc Monet, «missatges de la cort del veguer de Barcelona», van cobrar a la fi d'octubre 24 lliures, repartides a parts iguals entre les dues universitats, «per los dies han vagat per a turmentar les bruxes». En total, les despeses consignades amb els professionals dels turments sumen la quantitat de 37 lliures i 8 sous. Cal dir que en aquest cas, com en els altres, els emoluments són nets, i no inclouen les despeses d'alimentació i allotjament, de les quals també es van fer càrrec les universitats.

Finalment, cal esmentar el botxí, Pere Puig, «exequutor de las sentèncias de Sa Magestat en Barcelona» i, per tant, també funcionari de la cort del veguer. El 19 de juliol Puig cobrà 2 lliures i 19 sous de la universitat de la vila per penjar Joana de Toy; cal pensar que la universitat forana li pagà la mateixa quantitat: en total 5 lliures i 18 sous. El 26 d'octubre ingressà 12 lliures i 10 sous, pagades a parts iguals per les dues universitats, per penjar les altres dones. En aquesta darrera data, les universitats també li pagaren 3 lliures i 1 sou «pels dogals» i «la despesa» i les «dietes del porter», probablement altra vegada un funcionari de la cort del veguer que l'ajudà en la seva tasca. En total, doncs, la despesa pels botxins pujà a la quantitat de 22 lliures.

En definitiva, la documentació processal i comptable coneguda, malgrat les inevitables llacunes, evidencia l'existència d'un negoci organitzat al voltant de la persecució de bruixes, amb la presència reiterada d'unes mateixes persones i l'ús d'uns mateixos espais. En aquest sentit, s'evidencia també l'ús d'unes mateixes xarxes, no sabem si de manera formal o informal, vinculades a la cort del veguer de Barcelona, en especial pel que fa a l'aplicació de tortures. Aquest fet pot explicar també en part la impunitat amb què, durant alguns anys, es van realitzar els processos.

6. La Inquisició recupera el protagonisme

La massivitat dels processos, en especial a partir de començament de 1619, va deixar el tribunal de la Inquisició de Barcelona en una situació de clara debilitat. Malgrat la impotència amb què el tribunal va assistir a la generalització dels judicis, des del primer moment es poden detectar diversos moviments en el seu interior per recuperar la iniciativa. Cal remarcar que el primer memorial contra la cacera de bruixes de Catalunya data del 10 de gener de 1610, just quan la persecució anava a assolir el seu zenit. El va redactar el jesuïta Pere Gil, un intel·lectual de reconegut prestigi, que aleshores era rector del col·legi de Betlem, qualificador de la Inquisició de Barcelona i confessor del lloctinent, duc d'Albuquerque.¹⁷

Però la seva no va ser l'única iniciativa. L'agost de 1619, el fiscal de la Inquisició de Barcelona Martín de la Guerra Paniagua es va adreçar a la Suprema per demanar l'avocació de tots els processos. En concret, sol·licitava

«despachar mandamientos inhibitorios y compulsorios contra dichos jueces que tienen presas mugeres por el dicho delito, dirigidos a sus comissarios del distrito que so pena de excomuni6n dentro de un breve t6rmino los notificasen para que con esto remitiesen dichos jueces dichas causas.»

Aquesta petició va ser repetida en tres ocasions, la darrera el 24 d'octubre de 1619.¹⁸ I, tot i no assolir aleshores el seu objectiu, la cantarella reapareix en els mesos següents. En una nota que acompanya la sentència absoluta de Margarida Olivera, de Montornès del Vallès, redactada el 15 de maig de 1620 (que ja hem citat abans parcialment), es pot llegir una sincera autocrítica del tribunal:

«Y por advertencia dijo el se6or inquisidor que, aviendo comunicado con el se6or virrey y muchos oidores de la Real Audiencia, religiosos y otras personas, esta materia de brujas y la miseria que pade6ia esta tierra, porque se entiende aber ahorcado m6s de mil personas por brujas de poco tiempo a esta parte, le an dicho que 6 venido del poco caso que la Inquisici6n 6 hecho destes delitos; que si se ubiera metido el Santo Oficio en ello desde sus principios, se ubieran atajado muchos da6os y muertes que han pade6ido sin culpa (a lo que se cree) las dichas personas ahorcadas, o las m6s dellas, y que si en esto no se pone presto remedio cre6er6n cada d6a los dichos da6os.»¹⁹

¹⁷ Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB), Ms. 1008, f. 335-337. N'hi ha un altre exemplar a: BN, Madrid. Ms. 2440, f. 88-90. A. ALCOBERRO; R. SAROBE (2007); A. ALCOBERRO (2012).

¹⁸ BN, Madrid. Ms. 2.440, f. 139-144.

¹⁹ Vegeu nota 4.

La voluntat d'intervenció del Sant Ofici queda reblada per les diverses còpies que la Suprema va demanar aleshores de la documentació generada durant la crisi de 1548-1549, l'única conjuntura en què la Inquisició es va proclamar competent en exclusiva dels processos de bruixeria a Catalunya.²⁰

26

Tanmateix, com ja hem explicat en altres ocasions, la cacera de bruixes a Catalunya es va acabar per una altra via. El 1622, després d'haver escoltat el parer de tots els bisbes catalans, va ser la Reial Audiència qui va avocar totes les causes. Un tribunal civil, doncs, i no la Inquisició, cosa que resolva els problemes jurídicokonstitucionals que plantejava l'altra opció.²¹

Però aleshores la Inquisició ja havia recuperat la iniciativa, com es pot constatar per al cas del Vallès en els processos de Margarida Olivera, de Montornès, i d'Eulàlia Úrsula, de Caldes. Com ja hem esmentat, l'única supervivent dels judicis de Caldes de Montbui va passar a disposició del Tribunal de la Inquisició de Barcelona el 27 d'octubre de 1621, després que hagués estat sentenciada a mort per la cort del batlle de la vila. El Sant Ofici l'alliberà sense càrrecs una setmana més tard, el 4 de novembre.

Ens ha semblat interessant reproduir, en forma d'apèndix, l'informe que el Tribunal de Barcelona envià sobre aquest cas a la Suprema alguns dies més tard. El Sant Ofici es va declarar competent en el procediment al·legant que el delictes de què s'acusava la rea era el d'apostasia. La sentència argumenta que les declaracions de l'encausada i de les testimonis que la inculpen havien estat obtingudes sota tortura i per un «jutge incompetent», i que, a més, eren «de poca substància». I subratlla la seva proclamació de fe catòlica.

Dos anys i mig després de l'inici dels processos del Vallès, finalment es produïa una notícia positiva. S'acostava la fi de la cacera de bruixes a Catalunya.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

²⁰ BN, Madrid, f. 93-102.

²¹ A. ALCOBERRO (2014).

Referències

ALCOBERRO, AGUSTÍ (2008): «Cacera de bruixes, justícia local i Inquisició a Catalunya», Pedralbes. *Revista d'Història Moderna*, 28, p. 485-504.

ALCOBERRO, AGUSTÍ (2012): «Los otros 'abogados de las brujas'. El debate sobre la caza de brujas en Cataluña», dins: J.M. Usunáriz (ed.): *Akelarre: la caza de brujas en el Pirineo (siglos XIII-XIX). Homenaje al profesor Gustav Henningsen*. Donostia: Eusko Ikaskuntza, p. 92-115.

ALCOBERRO, AGUSTÍ (2014): «The Catalan Church and the Witch Hunt: the Royal Survey of 1621», *eHumanista: Journal of Iberian Studies*, 26, p. 153-169.

ALCOBERRO, AGUSTÍ; ROMA, JOSEFINA (comissaris) (2007): *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya.

ALCOBERRO, AGUSTÍ; SAROBE, RAMON (2007): «Els defensors de les bruixes. La fi de la cacera a Catalunya», dins A. ALCOBERRO, J. ROMA: *Per bruixa i metzinera...*, p. 140-153.

ALMAZÁN, ISMAEL; MORENO, DORIS (1997): «Un delictes i dos martells. Actituds populars a Terrassa durant la cacera de bruixes de 1619», *Terme*, 12, p. 48-57.

CASTELL, PAU (2018): «La caza de brujas en Cataluña: un estado de la cuestión», *Índice Histórico Español*, 131, p. 81-114.

CASTELL, PAU (2019): «El projecte "terradbruixes" i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació», *Scripta*, 12 (2019), p. 243-256.

FERRO, VÍCTOR (1987): *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo.

GARCIA CARRERA, RAIMUNDO (1985): *Les bruixes de Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui, impremta Caligraf.

GARCIA CARRERA, RAIMUNDO (1987): *Caça de bruixes al Vallès*, Terrassa, Editorial Ègara.

GINEBRA, RAFAEL (ed.) (2007): *Condemnades per bruixes. Processos judicials al Vallès i al Moianès a principis del segle XVII*, Granollers, Associació Cultural Modilianum – Museu de Granollers – Museu d'Història de Catalunya.

LALINDE, JESÚS (1966): *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

ORRIOLS, LLUÍS (1994): *Les bruixes segrestades*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.

PLADEVALL, ANTONI (1974): *Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII*, Barcelona, edició privada (reeditat a: Monografies del Montseny, 1 (1986), p. 93-165)

REGLÀ, JOAN (1956): *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, Editorial Teide.

SOLER I JIMÉNEZ, JOAN (2017): *Lo negoci de las bruxas (1602-1619)*, Terrassa, Arxiu Comarcal del Vallès Occidental – Arxiu Històric de Terrassa.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

Annex

Informació sobre Eulàlia Úrsula recollida pel Tribunal de la Inquisició de Barcelona.

Barcelona, desembre de 1621

AHN. Madrid. Inquisición, l. 733, f. 37v-39v.

Eulàlia Úrsula, donzella natural de Caldes Mombuy, obispado de Barcelona, de edad de diez y ocho años.

29

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

Esta rea fue testificada ante el bayle de Caldes de Mombuy por seys mugeres mayores que depussieron en tortura, que las cinco han sido ahorcadas por bruxas y la otra huyó de las cárceles del bayle y se fue a Francia, de que la vieron algunas vezes a la rea que la llevaba su madre (que también está ahorcada por bruxa), siendo la rea de onze o doze años, a las juntas que tenían las dichas bruxas con el demonio, y que allí vieron que esta rea en aquellas juntas hazía lo que hazían las demás, assí baylando como besando por la trasera al demonio y teniendo actos con él. Por la qual información la prendió el dicho bayle y la hizo su processo.

Y al principio de la causa la tomó su confessión y en ella negó todo lo que la preguntavan; y estando la causa muy adelante la dieron tormento para inquirir la verdad. Y al principio negó, y después de haverla apretado en el dicho tormento dixo y confessó que una noche, etc.

[38] Con esta confessión y la información que se ha refferido, el dicho bayle condenó a esta rea a ahorcar. Y estando su causa en este estado, por parte de dicha rea se presentó en el Tribunal una petición, en la qual se dixo que sin haver cometido ni culpa que fuesse de consideración la había condenado el dicho bayle a pena de muerte; y que sólo en el dicho processo resultava haver sido ella apóstata, de la qual el bayle no podía conozer sino sólo en este Santo Officio; y que para darle el remedio combeniente a su alma pedía y supplicava que la mandasen traer a este Tribunal juntamente con su processo, para que se viesse como había hecho verdadera relación. Y se dio mandamiento contra el dicho bayle para que remitiesse la rea con su processo. Y assí lo hizo.

Esta rea fue puesta en las cárceles públicas y se tubo con ella la primera audiencia a 27 de octubre 1621. Y estando en ella se le leyó la confessión y depossición que hizo en tortura ante el dicho bayle a los 17 de setiembre de 1620, que es la arriba refferida. Y haviéndola oýdo dixo que la había entendido, y que aquella depossición y confessión que le había sido leyda ella la había hecho y dicho en la dicha villa de Caldas ante el dicho bayle y su

assessor, y que no havia en ella que corregir, añadir ni emendar, porque como en ella se contenía era la verdad.

30

Fuele dicho que en la depossición refferida que hizo ante el dicho bayle dize que renegó de Dios y de santa María, y se entregó al Demonio y le adoró, si creyó por entonces que en la creencia de la fee cathólica condenaría su alma, y que creyendo y adorando al Demonio la salvaría. Dixo que por miedo de su madre renegó en la forma que se dize [39] en la dicha confessión, pero que nunca creyó que renegando de Dios y de santa María podía salvar su alma, y que siempre creyó y tubo por cierto que nunca el Demonio le podía salvar su alma.

Preguntada si tiene y cree por cosa cierta que no ay otra ley ni religión para salvar el alma sino la creencia de nuestra santa fe cathólica y si protesta vivir y morir en ella, dixo que cree y tiene por cierto que no ay otra religión ni ley para salvar su ánima sino la ley cathólica; y que protesta vivir y morir sin apartarse della jamás, como hasta aquí lo ha hecho; y que si renegó la vez que ha refferido fue como ha dicho por temor de su madre, la qual la engañó por ser muchacha y de poca edad; y como ha confessado nunca creyó que el Demonio la podía salvar el alma, y de lo que entonces hizo le pesa mucho, y pide a Dios Nuestro Señor perdón. Y con lágrima dixo que se tenga misericordia de ella, y se le dé penitencia, que cumplirá lo que se le mandase por este Santo Officio.²²

Y a los quatro de noviembre del dicho año se tubo segunda audiencia con esta rea, y se remitió a lo que havia dicho en su primera audiencia. Y a la monición que se le hizo, dixo que no tenía más que dezir de lo que havia dicho y confirmado en su primera audiencia, y a ella se remitía; y pidió y suplicó se usase con ella de piedad y misericordia por las razones que havia refferido. Y visto este processo y confessions en el Tribunal, el mismo día se acordó que, attento que los testigos que contra esta rea deponen dixeron en tortura y son mugeres, que todas están ahorcadas excepto una que huyó de las cárceles del bayle al reyno de Francia; y attento que lo que deponen contra la rea es de poca substancia y dicho ante juez incompetente para que sus depossiciones hagan fee en este juycio; y considerando que lo que más ay contra esta rea procede de la confessión que hizo ante el bayle de Caldes de Mombuy en tortura, y está ratificada en la dicha confessión en la primera audiencia que con ella se tubo en este Santo Officio y en ella declara su intención, como de la dicha audiencia resulta; que esta rea sea absuelta *ad cauthelam* de las censuras en que puede haver incurrido, y reprehendida en la sala de las cosas que ha hecho. Y con esto sea suelta de las cárceles públicas deste Santo Officio donde está presa. Y assí se executó el dicho día.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
24 (2020), 7-30

²² «dixo que cree y tiene por cierto ... le mandasse por este Santo Officio»: fragment reproduït per L. ORRIOLS (1994), p. 36.